

Տեղեկատվության ազատությանն առնչվող խնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում

Համառոտագիր

Բաց Հասարակության
Հիմնադրամներ
Հայաստան

Մույն սեղմագրի թողարկումը հնարավոր է դարձել «Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Հայաստան» կազմակերպության օժանդակության շնորհիվ: Մեղմագրում տեղ գտած տեսակետները և վերլուծությունները արտահայտում են հեղինակների կարծիքը և կարող են չհամընկնել «Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Հայաստան» կազմակերպության տեսակետներին և դիրքորոշումներին:

Բովանդակություն

Ներածություն.....	3
«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքին և փոխկապակցված օրենսդրությանն առնչվող հիմնախնդիրներ.....	4
Պետական և ծառայողական գաղտնիքի բնագավառի օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի՝ տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող հիմնական խնդիրները.....	10
Քրեական դատավարության և օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտի օրենսդրության բնագավառում տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող հիմնական խնդիրները.....	13
Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող հիմնական խնդիրները արխիվային օրենսդրության բնագավառում.....	16
Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները գնումների գործընթացի կազմակերպման շրջանակում.....	18
Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները անձնական տվյալների պաշտպանության բնագավառում.....	20
Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները հանրային ծառայության բնագավառում.....	22
Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի պայմաններում.....	24

Ներածություն

Մույն սեղմագիրը մշակվել է Հայաստանի Հանրապետությունում տեղեկատվության ազատության խթանմանն ուղղված ծրագրի շրջանակներում: Ծրագիրն իրականացրել է Իրավունքի զարգացման և պաշտպանության հիմնադրամը «Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Հայաստան»-ի աջակցությամբ:

Ծրագրի հիմնական նպատակն է եղել ուսումնասիրել և վեր հանել տեղեկատվության ազատության ոլորտում առկա օրենսդրական և գործնական խնդիրները և առաջարկել համապարփակ լուծումներ: Արձանագրենք, որ տեղեկատվության ազատության ոլորտի բարեփոխման անհրաժեշտությունն ու տրամաբանությունը բխում են նաև 2018 թ.-ի հեղափոխության պահանջներից, որոնք, ի թիվս այլնի, ներառում են ժողովրդավարության հաստատումը, դրանից բխող հանրային հաշվետվողականությունը և թափանցիկ կառավարումը, հանրային իշխանության մարմինների նկատմամբ վստահության ձևավորումն ու բարձրացումը:

Բացի «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքից՝ ծրագրի փորձագետներն ուսումնասիրել են այն հարակից ոլորտները և իրավական ակտերը, որոնցում տեղեկատվության մատչելիության հարցն առանցքային դեր ունի: Խոսքը հատկապես վերաբերում է պետական և ծառայողական գաղտնիքի, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության, արխիվային բնագավառներին, քրեական դատավարության, անձնական տվյալների պաշտպանության, գնումների, հանրային ծառայության ոլորտներին:

Մույն սեղմագիրը նշված ուսումնասիրությունն ամփոփող զեկույցի արդյունքների համառոտ ներկայացումն է: Այստեղ հնարավոր է ծանոթանալ ծրագրի ընթացքում բացահայտված հիմնական խնդիրներին և առաջարկվող լուծումներին: Բացի սրանից՝ ոլորտով հետաքրքրվածների համար սա կարող է դառնալ զեկույցին ավելի մանրամասն ծանոթանալու բանալի և այդ առումով ուղեցուցային նշանակություն ունենալ:

Հույս ունենք, որ զեկույցի սեղմագիրը կծառայի իր նպատակին՝ շահագրգիռ կողմերին հնարավորություն տալով ծանոթանալու ուսումնասիրության առանցքային կետերին:

**«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքին և փոխկապակցված
օրենսդրությանն առնչվող հիմնախնդիրներ**

Տեղեկատվության ազատության բնագավառը կարգավորող հիմնական օրենսդրական ակտը «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքն է (այսուհետ նաև՝ Օրենք), որով սահմանվում են տեղեկություններ ստանալու կարգը, ձևերը, պայմանները, մերժման հիմքերը, ինչպես նաև տեղեկատվություն տնօրինողների պարտականությունները: Օրենքն ընդունվել է 2003 թ.-ին և մինչ օրս չի ենթարկվել փոփոխությունների, թեև եղել են մի շարք օրենսդրական նախաձեռնություններ, այդ թվում՝ օրենքի համապարփակ վերանայման փորձեր: Նույն կերպ փոփոխությունների չեն ենթարկվել Օրենքին զուգահեռ ընդունված վարչական պատասխանատվություն սահմանող նորմերը: «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը, ինչպես նաև դրա հետ փոխկապակցված օրենսդրությունը մի շարք ասպեկտներով չեն համապատասխանում տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող միջազգային չափանիշներին¹, լավագույն միջազգային փորձից բխող կարգավորումներին և պարունակում են տեղեկատվության ազատության իրավունքի ոչ իրավաչափ սահմանափակման ռիսկեր: Արձանագրված հիմնական խնդիրներն ու դրանց համար առաջարկվող լուծումները հանգում են հետևյալին.

1. Անհրաժեշտ է ընդլայնել «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված տեղեկատվություն տնօրինող սուբյեկտների ցանկը՝ համապատասխանեցնելով այն պետական մարմնի՝ միջազգային չափանիշներից բխող հասկացությանը:

Առաջարկվում է Օրենքով տեղեկատվություն տնօրինողների ցանկում նախատեսել նաև պետության կամ համայնքների՝ հիսուն տոկոսից ավելի բաժնեմաս ունեցող կազմակերպություններին, պետության կամ համայնքի կամ պետական կամ համայնքային ոչ առևտրային կամ պետության կամ համայնքների՝ հիսուն տոկոսից ավելի բաժնեմաս ունեցող կազմակերպությունների կողմից ստեղծված հիմնադրամներին, պետական և համայնքային կազմակերպություններին, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից պատվիրակված լիազորություններ իրականացնող իրավաբանական անձանց, հանրային ռեսուրսներ օգտագործող կազմակերպություններին:

---

¹ Այդ թվում՝ Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2002 թվականի փետրվարի 21-ի թիվ R(2002)2 հանձնարարական, 18.06.2009 թ.-ի «Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա, Ազգային անվտանգության և տեղեկատվության իրավունքի միջազգային սկզբունքներ (12.06.2013)՝ Ցվանեի սկզբունքներ, ԵԽ Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքներ, Տեղեկատվության ազատության օրենքների միջազգային վարկանիշավորման համակարգից բխող չափորոշիչներ և այլն:

2. Օրենքը չի կարգավորում տեսողության կամ լսողության խնդիրներով պայմանավորված հաշմանդամություն ունեցող անձանց տեղեկատվության տրամադրման առանձնահատկությունները, ինչը նրանց համար սահմանափակում է փնտրվող տեղեկատվության մատչելիությունը:

Առաջարկվում է Օրենքով սահմանել տեղեկատվություն տնօրինող անձի պարտականությունը՝ հայցված տեղեկատվությունը հաշմանդամություն ունեցող անձանց տրամադրելու հասանելի ձևաչափով:

3. Օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթը գործող խմբագրությամբ վտանգ է ստեղծում այն փաստաթղթի տրամադրումը ոչ իրավաչափորեն մերժելու համար, որում միաժամանակ զետեղված է տրամադրման ենթակա և ոչ ենթակա տեղեկատվություն:

Առաջարկվում է չսահմանափակված տեղեկատվության մասի տրամադրման պարտականությունը Օրենքով նախատեսել նաև այն դեպքերում, երբ այն սահմանափակված տեղեկատվության հետ մեկտեղ զետեղված է մեկ փաստաթղթում, ինչպես նաև նախատեսել դրույթ, որի համաձայն՝ փաստաթղթում որևէ տեղեկատվություն ջնջելու/ծածկելու դեպքում պետք է հստակ արձանագրվի, թե որտեղ և ինչքան տեղեկություն է ջնջվել՝ նշելով այն հիմնավորող սահմանափակման մասին:

4. «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքում, «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքում և այլ օրենսդրական ակտերում առկա են կարգավորումներ, որոնք ուղղակիորեն հակասում են «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքին և միջազգային չափանիշներին տեղեկատվության տրամադրման վճարովիության արգելքի առումով:

Առաջարկվում է փոփոխություններ կատարել «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքում, «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքում և այլ օրենսդրական ակտերում՝ ուժը կորցրած ճանաչելով բոլոր այն դրույթները, որոնք սահմանում են տեղեկատվության տրամադրման համար վճարման պարտականությունը՝ չպայմանավորված դրա ծավալով, ավելի հստակ՝ էջաքանակով կամ հատուկ ծառայությունների մատուցմամբ:

5. Օրենքը չի նախատեսում գրավոր հարցման հիման վրա տեղեկատվության տրամադրման՝ հատուկ առավել կարճ ժամկետներ կենսական անհրաժեշտության առկայության դեպքերում: Բացի սրանից՝ Օրենքը չի սահմանում *լրացուցիչ աշխատանք կատարելու անհրաժեշտություն* եզրը, ինչպես նաև չի նախատեսում տեղեկատվությունը տնօրինող հանրային նշանակության կազմակերպությունների՝ դիմողին հայցվող տեղեկատվությունը տրամադրելու համար վճարում կատարելու անհրաժեշտության և վճարման չափի մասին տեղեկացնելու ընթացակարգ:

Ելնելով վերոգրյալից՝ առաջարկվում է. 1/ Օրենքում նախատեսել տեղեկատվության տրամադրման համար սահմանված ընդհանուր ժամկետներից ավելի կարճ՝ 2-օրյա ժամկետ այն դեպքերի համար, երբ գրավոր հարցմամբ հիմնավոր փաստարկվում է, որ տեղեկատվությունը անհրաժեշտ է մարդու կյանքի կամ անձնական ազատության իրավունքի իրացումն ապահովելու նպատակով. 2/ նախատեսել տեղեկատվություն տնօրինող հանրային նշանակության կազմակերպությունների՝ տեղեկատվություն հայցողին վճարում կատարելու անհրաժեշտության մասին ծանուցելու պարտականությունը և սահմանել *լրացուցիչ աշխատանք կատարելու անհրաժեշտություն* հասկացությունը:

6. ՀՀ օրենսդրությամբ բացակայում են տեղեկատվություն տնօրինողի գտնվելու վայրում տեղեկատվությանը արդյունավետորեն ծանոթանալու հնարավորության ապահովման երաշխիքները:

Առաջարկվում է Օրենքով սահմանել տեղեկատվություն տնօրինողի պարտականությունը՝ ապահովելու հայցվող տեղեկատվությանը ծանոթանալու նվազագույն ողջամիտ պայմանները, այդ թվում՝ ողջամիտ ժամանակ և նյութատեխնիկական միջոցներ, ինչպես նաև հնարավորություն անձի համար՝ իր տեխնիկական միջոցներով պատճենահանելու /այդ թվում՝ լուսանկարահանման միջոցով/ իր փնտրած տեղեկատվությունը՝ առանց որևէ վճարում կատարելու պարտականության:

7. Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը չի նախատեսում տեղեկատվության ազատության ոլորտում մասնագիտացած անկախ մարմնի ստեղծում:

Առաջարկվում է ստեղծել տեղեկատվության ազատության ոլորտում օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող և սահմանադրական կարգավիճակ ունեցող անկախ մարմին, որը կձևավորվի ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն 3/5-ով, և այդ մարմնին օժտել. 1/ տեղեկատվության տրամադրման մերժման բողոքները քննելու, տեղեկատվության տրամադրումը պարտադրելու, ինչպես նաև ծագած վեճը լուծելու համար անհրաժեշտ ամբողջական տեղեկատվությունը այն տնօրինողից պահանջելու լիազորություններով, 2/ ոլորտի մշտադիտարկման լիազորությամբ, 3/ տեղեկատվության ազատության օրենսդրության կիրառման հարցում տեղեկատվություն տնօրինողներին աջակցելու լիազորությամբ²:

---

² Անձնական տվյալների պաշտպանության և տեղեկատվության ազատության միասնական մարմին ստեղծելու դեպքում լիազոր մարմնի իրավասության շրջանակներում ընդգրկել նաև անձնական տվյալների պաշտպանության ոլորտի լիազորությունները:

8. Տեղեկատվության ազատության իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ գործերի քննության համար ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չեն հատուկ՝ առավել սեղմ դատավարական ժամկետներ և ընթացակարգեր, ինչի հետևանքով նշված խմբի գործերի տևական քննությունը հաճախ զրկում է անձին արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցից:

Առաջարկվում է ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանել տեղեկատվության ազատության իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ գործերի քննության սեղմ ժամկետներ (30-օրյա ժամկետ):

9. Պրոակտիվ հրապարակվող տեղեկատվության ցանկը չի ներառում հանրային նշանակություն և կարևորություն ունեցող մի շարք տեղեկություններ:

Առաջարկվում է «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված ցանկը համալրել գնումների գործընթացին վերաբերող ամփոփ տեղեկատվությամբ, գաղտնագերծված տեղեկությունների վերաբերյալ ծանուցումներով, բյուջեի և դրա կատարողականի վերաբերյալ մատչելի և միասնական ձևաչափով ներկայացվող տեղեկատվությամբ, իրականացվող ծրագրերի և դրանց կատարման վերաբերյալ հաշվետվություններով:

10. Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով և ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված պատասխանատվությունը խիստ անհամաչափ է և չի ներառում տեղեկատվություն տնօրինող սուբյեկտների կողմից տեղեկատվության մատչելիության ապահովման պարտականությունը չկատարելու բոլոր դեպքերը:

Առաջարկվում է.

1/ ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 189⁷ հոդվածը փոփոխել՝

ա/ նախատեսելով պատասխանատվություն տեղեկատվությունը թերի տրամադրելու, իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկատվություն տրամադրելու (այն դեպքերում, երբ պաշտոնատար անձի գործողություններում բացակայում է պաշտոնական կեղծիքի հանցակազմը), տեղեկատվությունը սահմանված ժամկետում չտրամադրելու, ինչպես նաև օրենքի ուժով հրապարակման ենթակա տեղեկատվությունը չհրապարակելու համար.

բ/ սահմանելով առավել համաչափ պատիժներ, այն է՝ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվող պատժի նվազագույն շեմը բարձրացնել մինչև 30,000 ՀՀ դրամ, իսկ առավելագույնը՝ մինչև 150000 ՀՀ դրամ, հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվող պատժի նվազագույն շեմը բարձրացնել մինչև 150000 ՀՀ դրամ, իսկ առավելագույնը՝ մինչև 300000 ՀՀ դրամ:

2/ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 97⁵ և 97⁶ հոդվածները փոփոխել՝ սահմանելով առավել համաչափ պատիժներ, այն է՝

սահմանվող տուգանքի նվազագույն շեմը բարձրացնել մինչև 150000 ՀՀ դրամ, իսկ առավելագույնը՝ մինչև 300000 ՀՀ դրամ:

3/ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 282-րդ հոդվածը փոփոխել.

ա/ 282-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիան շարադրել հետևյալ կերպ.

«Շրջակա միջավայրի համար վտանգ ստեղծող իրադարձությունների, փաստերի, երևույթների, մարդկանց կյանքի և առողջության, շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր ռադիոակտիվ, քիմիական, մանրէաբանական կամ այլ վտանգավոր կենսաբանական նյութերով շրջակա միջավայրի աղտոտման վերաբերյալ տեղեկություններ թաքցնելը կամ այդպիսի աղտոտման վերաբերյալ դիտավորությամբ ակնհայտ կեղծ տեղեկություններ հաղորդելը այն անձի կողմից, որն ունեի պարտականություն՝ այդ մասին տեղեկացնելու բնակչությանը կամ նշված վտանգները չեզոքացնելու կամ աղտոտման հետևանքները վերացնելու լիազորություն ունեցող մարմնին».

բ/ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված արարքի համար նախատեսված տուգանքի տեսքով պատժի նվազագույն շեմը բարձրացնել մինչև 1.000.000 ՀՀ դրամ, իսկ առավելագույնը՝ մինչև 3.000.000 ՀՀ դրամ, սահմանել նաև հիմնական պատժի այլ տեսակ, այն է՝ պատիժ՝ 1-3 տարի ազատազրկման տեսքով.

գ/ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված արարքի համար նախատեսված ազատազրկման տեսքով պատիժը սահմանել 4-10 տարի:

4/ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 278-րդ հոդվածը փոփոխել և.

ա/ 278-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված արարքի համար նախատեսված տուգանքի տեսքով պատժի նվազագույն շեմը բարձրացնել մինչև 1.000.000 ՀՀ դրամ, իսկ առավելագույնը՝ մինչև 3.000.000 ՀՀ դրամ, սահմանել նաև հիմնական պատժի այլ տեսակ, այն է՝ պատիժ՝ 1-3 տարի ազատազրկման տեսքով.

բ/ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված արարքի համար նախատեսված ազատազրկման տեսքով պատիժը սահմանել 4-10 տարի:

11. ՀՀ օրենսդրությունը չի սահմանում դատարանում քննվող վեճին առնչվող ապացուցողական նշանակություն ունեցող ցանկացած տեղեկատվության՝ դատավարության կողմերին տրամադրումը մերժելու վերաբերյալ արգելքի կիրառման արդյունավետ երաշխիքներ:

Առաջարկվում է դատավարական օրենսգրքերով սահմանել լրացուցիչ երաշխիքներ քրեական, քաղաքացիական կամ վարչական դատավարությունների շրջանակում գործի էլքի համար ապացուցողական նշանակություն ունեցող նյութերի/ապացույցների տրամադրումը դատավարության մասնակիցներին մերժելու արգելքի ապահովման նպատակով:

12. «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը և փոխկապակցված օրենսդրությունը չեն նախատեսում օրենքով պաշտպանված, այդ թվում՝ անձնական կյանքի գաղտնիք պարունակող տեղեկատվություն ստանալու առումով որևէ արտոնություն փաստաբանների համար:

Առաջարկվում է.

1/ օրենսդրությամբ սահմանել ՔԿԱԳ մարմինների, իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության և ազգային անվտանգության մարմինների պարտականությունը՝ 5-օրյա ժամկետում պատասխանելու փաստաբանի ներկայացրած հարցմանը և տրամադրելու նրան հայցվող փաստաթուղթը/տեղեկատվությունը, եթե հարցման մեջ փաստաբանը նշել է այն վստահորդի անունը, ազգանունը (անվանումը), որին իրավաբանական օգնություն ցույց տալու անհրաժեշտությունից ելնելով է կատարվել հարցումը.

2/ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում սահմանել համարժեք պատասխանատվության միջոցներ վերոնշյալ պահանջները չկատարելու համար:

13. Քննչական մարմիններն ու ոստիկանությունը գործնականում մերժում են քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին որոշմամբ ավարտված քննության նյութերը (նախապատրաստված նյութեր), ինչպես նաև կարճված քրեական գործի նյութերը վարույթի մասնակից չհանդիսացող անձանց տրամադրելու վերաբերյալ հարցումները:

Առաջարկվում է քննչական մարմինների ղեկավարներին և Ոստիկանության պետին՝ արձակել հրամաններ/շրջաբերականներ, որոնցով պատասխանատու պաշտոնատար անձանց կկարգադրվի. 1/ նախապատրաստված նյութերը և կարճված քրեական գործերի նյութերը և դրանց կապակցությամբ հայցված տեղեկատվությունը վարույթի մասնակից չհանդիսացող անձանց տրամադրել՝ ղեկավարվելով «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով՝ հաշվի առնելով դրանով սահմանված սահմանափակումները. 2/ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 29-րդ գլխի (Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններ) հանցագործությունների վերաբերյալ քննությունների, կարճված քրեական գործերի նյութերը տրամադրել՝ անկախ դրանցում օրենքով պաշտպանվող որևէ տեղեկատվության առկայությունից՝ բացառությամբ պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունների, որոնք ուղղակիորեն չեն պարունակում հանցավոր արարքի մասին տեղեկություններ:

14. ՀՀ օրենսդրությամբ բավարար հստակությամբ սահմանված չէ առևտրային գաղտնիք հասկացությունը, ինչը պարարտ հող է ստեղծում կամայական մեկնաբանությունների և տեղեկատվության ազատության իրավունքի ոչ իրավաչափ սահմանափակման համար:

Առաջարկվում է օրենսդրությամբ հստակեցնել առևտրային գաղտնիք հասկացությունը և դրանում ներառվող տեղեկությունների շրջանակը:

Միաժամանակ սահմանել այն տեղեկությունների սպառիչ ցանկը, որոնք չեն կարող համարվել առևտրային գաղտնիք, այն դեպքերը և պայմանները, երբ առևտրային գաղտնիքը կարող է բացահայտվել:

15. «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը չի նախատեսում հանրային շահի թեստի ապահովման պահանջ:

Առաջարկվում է Օրենքով նախատեսել հանրային շահի թեստը, որը կապահովի սահմանափակ մատչելիության տեղեկատվության տրամադրումը/հրապարակումը բոլոր այն դեպքերում, երբ այդ տեղեկատվության բացահայտման հանրային շահը կգերակայի պաշտպանվող այլ շահին պատճառվող վնասի նկատմամբ:

Պետական և ծառայողական գաղտնիքի բնագավառի օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի՝ տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող հիմնական խնդիրները

Պետական և ծառայողական գաղտնիքի բնագավառի օրենսդրության ու ենթաօրենսդրական իրավակարգավորումների, ինչպես նաև դրանց վրա հիմնված իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը հստակ ի ցույց է դնում այդ ոլորտում տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող լուրջ և մեծամասամբ համակարգային բնույթ ունեցող խնդիրների առկայությունը: Գործող օրենսդրական և ենթաօրենսդրական կարգավորումները տեղեկատվության ազատության իրավունքի ապահովման երաշխիքների տեսանկյունից մեծամասամբ չեն համապատասխանում նաև միջազգային չափանիշներին՝ ամրագրված թե՛ միջազգային կառույցների, թե՛ միջազգային փորձագիտական խմբերի խորհրդատվական փաստաթղթերով, կարծիքներով, զեկույցներով³, ինչպես նաև շատ օտարերկրյա պետությունների ոլորտային օրենսդրությամբ: Արձանագրված հիմնական խնդիրներն ու դրանց համար առաջարկվող լուծումները հանգում են հետևյալին.

1. «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքում (այսուհետ նաև՝ Օրենք) բացակայում է տեղեկատվության ազատության իրավունքի սահմանափակման հիմքերի ողջամիտ և հստակ աստիճանակարգումը, իսկ գաղտնագրման ժամկետները չհիմնավորված երկար են:

Այս առումով առաջարկվում է օրենքում ամրագրել գաղտնիության երեք աստիճան՝ *հատուկ կարևորության*, *հույժ գաղտնի* և *գաղտնի*, և տալ դրանց հստակ սահմանումները՝ հիմքում դնելով այն չափանիշը, թե տեղեկատվության

³ Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքներ, «Յվանեի սկզբունքներ» փորձագիտական փաստաթուղթ, the RTI Rating համակարգ, ԵԱՀԿ ՁԼՄ-ների ազատության հարցերով ներկայացուցչի կարծիքներ և այլն (մանրամասն տե՛ս զեկույցի համապատասխան բաժնում):

չարտոնված բացահայտումը ինչ աստիճանի վնաս կարող է հասցնել ՀՀ ազգային անվտանգությանը: Նշված տեղեկությունները գաղտնի պահելու համար սահմանել համապատասխանաբար առավելագույնը 20, 10 և 5 տարի ժամկետներ, որոնք կարող են երկարացվել Կառավարության կողմից, սակայն ոչ ավել, քան նախորդիվ սահմանված ժամկետը: Օրենքով սահմանել տեղեկությունները հնարավոր և իրապես անհրաժեշտ նվազագույն ժամկետով գաղտնագրելու՝ պաշտոնատար անձանց պարտականությունը:

2. Օրենքը չի սահմանում տեղեկությունները մինչև որոշակի պայմանի (իրադարձության, հանգամանքի) վրա հասնելը գաղտնագրելու իրավական հնարավորություն:

Առաջարկվում է օրենքով սահմանել հնարավորություն՝ տեղեկությունը գաղտնագրելու ոչ միայն որոշակի ժամանակով, այլ մինչև որոշակի պայմանի (իրադարձության, հանգամանքի) վրա հասնելը:

3. «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքում և գաղտնի տեղեկությունների ցանկը սահմանող Կառավարության որոշման մեջ որպես գաղտնագրման ենթակա տեղեկություններ չարդարացված կերպով ներառված են մի շարք տեղեկությունների տեսակներ (օրինակ՝ «պաշտպանական պատվեր», «տնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող աշխատանքներ» և այլն), միաժամանակ օրենքը սահմանում է գաղտնագրման ոչ ենթակա տեղեկությունների չափազանց նեղ ցանկ:

Առաջարկվում է գործող օրենքից և Կառավարության համապատասխան որոշմամբ սահմանված ցանկից հանել այնպիսի տեղեկությունների տեսակները, որոնց գաղտնագրումը հնարավոր չէ ուղղակիորեն արդարացնել ազգային անվտանգության պահպանման շահով, իսկ պետական գաղտնիք հանդիսանալու հիմքով սահմանափակման ոչ ենթակա տեղեկությունների ցանկը ընդլայնել՝ դրանում ներառելով ժողովրդավարական պետությունների օրենսդրությամբ ամրագրված մի շարք տեղեկատվության տեսակներ:

4. Օրենքը լիազորում է առանձին պետական մարմիններին մշակել գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված գերատեսչական ցանկեր, ինչը ստեղծում է կամայականության լայն հնարավորություն, ինչպես նաև հակասում է գաղտնագրման միասնական ստանդարտների կիրառմանը:

Առաջարկվում է վերացնել օրենսդրական այն կարգավորումները, որոնց ուժով պետական մարմինները լիազորվում են մշակել գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված գերատեսչական ցանկեր՝ փոխարենը սահմանելով նրանց պարտականությունը՝ տեղեկություններ գաղտնագրելիս և գաղտնիության աստիճան որոշելիս առաջնորդվելու այդ տեղեկությունների՝ Կառավարության կողմից սահմանված գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ցանկին համապատասխանությամբ:

5. Օրենքը չի սահմանում պահանջ՝ տեղեկություններ գաղտնագրելիս հիմնավորելու գաղտնագրման անհրաժեշտությունը. գործնականում տեղեկությունները գաղտնագրվում են բացառապես համապատասխան ցանկում ներառված լինելու փաստի ուժով:

Առաջարկվում է սահմանել պաշտոնատար անձանց պարտականությունը՝ հիմնավորելու յուրաքանչյուր տեղեկություն գաղտնագրելու (այդ թվում՝ գաղտնիության այդ աստիճանի շնորհման և տևողության մասով) անհրաժեշտությունը:

6. Սահմանված չէ տեղեկություն գաղտնագրելիս այն հրապարակելու կամ այդ մասին հրապարակային ծանուցելու պարտականություն, իսկ գաղտնագրծումից հետո 3-ամսյա ժամկետում արժեքավորում անցնելուց հետո տեղեկությունը կարող է ուղղակի ոչնչացվել, այնինչ այդ 3-ամսյա ժամկետում դրան ծանոթանալը գործնականում ևս անհնար է:

Առաջարկվում է օրենսդրորեն նախատեսել. 1/ տեղեկություններ գաղտնագրելիս պետական մարմնի՝ հրապարակային ծանուցման միջոցով հանրության իրազեկման պարտականություն և 2/ գաղտնագրծումից հետո առնվազն մեկ տարվա ընթացքում՝ մինչև արժեքավորումն ու փաստաթղթերի ճակատագիրը լուծելը, դրանց ծանոթանալու հնարավորություն:

7. Օրենքում բացակայում է պետական գաղտնիքի պահպանման և հանրության տեղեկացվածության շահի հավասարակշռման թեստի կիրառման հնարավորությունը:

Առաջարկվում է սահմանել պաշտոնատար անձանց իրավունքը՝ հրապարակելու այնպիսի գաղտնի տեղեկություններ, որոնց մասով, այնուամենայնիվ, հանրության տեղեկացվածության շահը գերակայում է գաղտնիքի պահպանության շահի նկատմամբ: Միաժամանակ առաջարկվում է սահմանել նաև ֆիզիկական անձանց և կազմակերպությունների իրավունքը՝ տեղեկությունը գաղտնագրած պետական մարմին/պաշտոնատար անձին ներկայացնելու այն գաղտնագրելու հիմնավորված առաջարկություն:

8. Բացակայում է գաղտնագրման և գաղտնիքի պահպանման գործընթացի նկատմամբ անկախ միջգերատեսչական վերահսկողությունը. դրա պարտականությունն օրենքով դրված է շահագրգիռ գերատեսչության՝ ԱԱԾ-ի վրա:

Առաջարկվում է ստեղծել տեղեկատվության ազատության ոլորտը կարգավորող անկախ մարմին և սահմանել նրա իրավասությունը՝ իրականացնելու պետական մարմինների գործունեության օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն նաև պետական գաղտնիքի պահպանության ոլորտում: Մահմանել մարմնի իրավասությունը՝ իրականացնելու ստուգումներ տեղեկությունների գաղտնագրման իրավաչափության, դրանց պահպանության անհրաժեշտության պարբերական վերանայման, գաղտնագրծման

գործընթացի ժամանակին իրականացման կապակցությամբ, քննելու այս հարցերի առնչությամբ ներկայացվող բողոքները և այլն:

9. Սահմանված չէ պատասխանատվություն տեղեկատվության ապօրինի դասակարգման և հարակից այլ խախտումների համար:

Առաջարկվում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով նախատեսել պատասխանատվություն տեղեկությունները ապօրինի կամ չհիմնավորված կերպով պետական գաղտնիքի շարքին դասելու, անհրաժեշտից ակնհայտ ավել ժամանակահատվածով գաղտնագրելու, տեղեկությունները գաղտնի պահելու անհրաժեշտությունն օրենքով սահմանված պարբերականությամբ չվերանայելու և տեղեկատվությունը սահմանված ժամկետում չգաղտնագրծելու համար:

Քրեական դատավարության և օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտի օրենսդրության բնագավառում տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող հիմնական խնդիրները

Տեղեկատվության մատչելիության առանձին երաշխիքների սահմանումը անհրաժեշտություն է նաև քրեադատավարական և օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտը կարգավորող օրենսդրությունում: Այս առումով ՀՀ գործող օրենսդրությունը ունի մի շարք թերություններ, ինչպես նաև միջազգային փորձին հակասող իրավակարգավորումներ: Արձանագրված հիմնական խնդիրներն ու դրանց համար առաջարկվող լուծումները հանգում են հետևյալին.

1. Քրեական դատավարության օրենսգրքով չի սահմանվում *նախնական քննության տվյալ* հասկացությունը, և որոշակիացված չեն այն դեպքերը, երբ այդ տվյալները կարող են (կամ չեն կարող) հրապարակվել. միաժամանակ այս հարցի կապակցությամբ գործում է տեղեկատվության սահմանափակման, այլ ոչ ազատության կանխավարկածը: Մինևույն ժամանակ քննության տվյալը հրապարակելու համար պատասխանատվությունը կարող է վրա հասնել՝ անկախ դրա մասին նախագուշացված չլինելու և տեղեկատվությունը 3-րդ աղբյուրից ստացած լինելու հանգամանքներից:

Առաջարկվում է.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանել, որ նախնական քննության տվյալները չհրապարակելու արգելքը չի տարածվում այն դեպքերի վրա, երբ տվյալները հրապարակվում են քրեական գործին առնչվող դատական նիստի շրջանակում, օգտագործվում են քրեական գործով միջնորդությունների, բողոքների և այլ դատավարական փաստաթղթերի բովանդակության մեջ,

ինչպես նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության ներպետական կամ միջազգային կառույցներին և դատական ատյաններին ուղղված փաստաթղթերում.

Քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածում որպես հանցագործության սուբյեկտ սահմանել բացառապես վարույթի՝ գրավոր նախազգուշացված մասնակիցներին/մասնակցող անձանց:

2. Քրեական դատավարության օրենսգրքի մի շարք դրույթներ սահմանում են ձերբակալման դեմ ներկայացված բողոքների, որպես խափանման միջոց կալանավորում կիրառելու կամ դրա ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդությունների, դրանց կապակցությամբ կայացված որոշումների դեմ ներկայացված վերաքննիչ բողոքների քննարկման դռնփակ ռեժիմ:

Առաջարկվում է ուժը կորցրած ճանաչել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ, 289.4-րդ և 288-րդ հոդվածների՝ դատական քննության դռնփակ լինելը սահմանող դրույթները՝ որպես ընդհանուր կանոն սահմանելով դատական քննության դռնբացությունը:

3. «ՀՀ դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքով և Բարձրագույն դատական խորհրդի համապատասխան որոշումներով չի սահմանվում մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության գործերի, դրանց ընթացքի մասին տեղեկությունները և արդյունքում կայացված որոշումները դատական իշխանության կայքում լրացնելու և հրապարակելու կարգ:

Առաջարկվում է Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշմամբ դատարանների համար սահմանել պարտականություն՝ դատական իշխանության կայքում լրացնելու և հրապարակելու մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության գործերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը: Ձերբակալման դեմ ներկայացված բողոքների, կալանավորման/դրա ժամկետը երկարացնելու/կալանքը այլընտրանքային խափանման միջոցով փոխարինելու մասին միջնորդությունների վերաբերյալ քննվող գործերով կայացված որոշումները առաջարկվում է հրապարակել. **ա/** գործը դռնբաց դատական նիստում քննվելու դեպքում՝ ընդհանուր կանոններով, **բ/** նախաքննության տվյալների պաշտպանության հիմքով քննությունը դռնփակ անցկացվելու դեպքում՝ այն պահից սկսած, երբ ավարտված է գործով նախնական քննությունը (գործը նշանակվել է դատաքննության), **գ/** օրենքով սահմանված որևէ այլ հիմքով քննությունը դռնփակ անցկացվելու դեպքում՝ եզրափակիչ մասը:

4. Քրեական դատավարության օրենսգիրքը թույլ է տալիս դատարանի դատավճռով կամ քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշմամբ ոչնչացնել որոշ իրեղեն ապացույցներ արժեք չներկայացնելու դեպքում, միաժամանակ չի սահմանում հետազոտման համար վերցված նմուշների

պահպանության պարտականություն, ընթացակարգ (դրանք առհասարակ չեն համարվում ապացույցի տեսակ):

Առաջարկվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նախատեսել իրեղեն ապացույցների ու համեմատական նմուշների պահպանության հետևյալ բանաձևը՝ դիտավորությամբ կատարված հանցագործության գործիքները, շրջանառությունից հանված առարկաները և արժեք չներկայացնող իրերը, ինչպես նաև համեմատական նմուշները պահպանել նույնքան ժամանակ, որքան ըստ Կառավարության համապատասխան որոշման պետք է պահպանվեն քրեական գործերի նյութերը:

5. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով բավարար չափով հստակեցված չեն դատաքննության հրապարակայնության սահմանափակման հիմքերը:

Առաջարկվում է.

1/ ուժը կորցրած ճանաչել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ արդարադատության շահի պաշտպանության նպատակով դատական քննության հրապարակայնության սահմանափակման հնարավորությունը սահմանող դրույթները և «օրենսգրքով նախատեսված այլ դեպքերում» դրույթը՝ փոխարենը վարույթին մասնակցող անձանց կամ նրանց մերձավոր ազգականների պաշտպանությունը, որպես վարույթի հրապարակայնության սահմանափակման հիմք, լրացնելով նաև վկայի, փորձագետի, մասնագետի և նրանց մերձավոր ազգականների պաշտպանության հիմքով.

2/ ուժը կորցրած ճանաչել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի 8-րդ մասը՝ վերացնելով հրապարակային դատաքննության իրավունքի անհամաչափ սահմանափակումը:

6. «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը չի նախատեսում ընթացակարգ՝ ծանուցելու անձանց իրենց նկատմամբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում կատարված լինելու մասին, իսկ միջոցառումների արդյունքում ստացված նյութերը պահանջելու իրավունք ունեն միայն արդարացված անձինք՝ խիստ սահմանափակ ժամանակահատվածում:

Առաջարկվում է սահմանել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ստացված նյութերը պահանջելու իրավունք՝ անկախ անձի արդարացված լինելու հանգամանքից՝ նախատեսելով դրա համար ողջամիտ ժամկետներ և ապահովելով դրանց մատչելիությունը մեղադրյալի համար մինչև դատաքննության սկիզբը: Առաջարկվում է նաև օրենքով սահմանել անձին՝ իր նկատմամբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացված լինելու մասին ծանուցելու կարգ:

7. «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը չի նախատեսում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման օրինականությունը վիճարկելու որևէ ընթացակարգ:

Առաջարկվում է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրել անձի իրավունքը՝ արտադատական (դատախազություն բողոք ներկայացնելու միջոցով) և դատական կարգով վիճարկելու իր նկատմամբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման որոշումները, ՕՀԳ իրականացնող մարմինների գործողությունները, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելը թույլատրելու մասին դատարանի որոշումների իրավաչափությունը:

Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող հիմնական խնդիրները արխիվային օրենսդրության բնագավառում

Գործող արխիվային օրենսդրության կարգավորումները պարունակում են տեղեկատվության մատչելիության ապահովման հետ կապված համակարգային բնույթի որոշ խնդիրներ: Այս բնագավառում ևս ՀՀ օրենսդրությունը հաճախ չի համապատասխանում լավագույն միջազգային փորձին և չափանիշներին⁴: Արձանագրված հիմնական խնդիրներն ու դրանց համար առաջարկվող լուծումները հանգում են հետևյալին.

1. ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված չեն արխիվային օրենսդրության պահանջների պահպանման նկատմամբ անհրաժեշտ վերահսկողության մեխանիզմներ, ինչպես նաև նախատեսված չէ պատասխանատվություն արխիվային օրենսդրության պահանջների խախտման համար:

Առաջարկվում է արխիվային օրենսդրության պահանջների պահպանման նկատմամբ սահմանել «Հայաստանի Ազգային Արխիվ» ՊՈԱԿ-ի վերահսկողությունը՝ ապահովելով վերջինիս այն իրականացնելու համար անհրաժեշտ մեխանիզմներով, այդ թվում՝ լիազորությունների ընդլայնման, անհրաժեշտ ռեսուրսների և գործիքների տրամադրման միջոցով:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով և ՀՀ քրեական օրենսգրքով պատասխանատվություն սահմանել արխիվային օրենսդրության պահանջների խախտումների համար:

⁴ Արխիվների մասին համընդհանուր հռչակագիր, «Արխիվների մատչելիության սկզբունքներ», Արխիվների հասանելիության եվրոպական քաղաքականության մասին թիվ R(2000)13 հանձնարարական և այլն (մանրամասն տե՛ս զեկույցի համապատասխան բաժնում):

2. ՀԱԱ ՊՈԱԿ-ի տնօրենի կողմից սահմանված ծառայությունների դիմաց վճարման կարգը⁵ հակասում է «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի և մի շարք այլ օրենքների պահանջներին՝ թե՛ տեղեկատվության տրամադրման ժամկետների և թե՛ սահմանված վճարների պահանջների մասով:

Առաջարկվում է ապահովել արխիվի կողմից մատուցվող վճարովի ծառայությունների տեսակների համապատասխանությունը «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին և սահմանել դրանց դիմաց ողջամիտ վճարներ, որոնք կուղղվեն տրամադրված ծառայությունների ինքնաձախսածածակմանը՝ բացառելով սոցիալ-իրավական բնույթի ծառայությունների տրամադրումը վճարովիության հիմունքներով:

3. ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված չեն մարդու անձնական և ընտանեկան գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունների ընտրության չափորոշիչները, ինչպես նաև բռնադատվածների վերաբերյալ նյութերից օգտվելու հատուկ կարգ:

Առաջարկվում է.

1/ «Արխիվային գործի մասին» ՀՀ օրենքում (այսուհետ նաև՝ Օրենք) հստակեցնել *անձնական կամ ընտանեկան գաղտնիք* հասկացությունները՝ բացառելով անձնական տվյալներ եզրույթի կիրառումը, ինչպես նաև սահմանել մինչև համապատասխան ժամկետների լրանալը բոլոր տեսակի սահմանափակումներով արխիվային նյութերից օգտվելու թույլտվություն ստանալու հնարավորություն.

2/ կրճատել անձնական կամ ընտանեկան գաղտնիք պարունակող նյութերի մատչելիությունը սահմանափակող՝ Օրենքով սահմանված ժամկետը՝ այն սահմանելով մինչև մարդու մահը, իսկ եթե հնարավոր չէ պարզել նրա մահվան օրը, ապա սահմանափակումը հաշվարկել ծննդյան օրից 75 տարի ժամկետով, միաժամանակ բացառել բռնադատվածների վերաբերյալ արխիվային նյութերի մատչելիության սահմանափակումը:

4. ՀՀ օրենսդրությունը չի սահմանում ի սկզբանե բաց արխիվային նյութերի գաղտնագրման կամ ոչնչացման արգելք:

Առաջարկվում է Օրենքում սահմանել բաց (գաղտնագերծված) նյութերի գաղտնագրումը արգելող դրույթ, ինչպես նաև օրենսդրությամբ նախատեսել պատասխանատվություն վերոնշյալ արգելքը խախտելու համար:

5. Փաստաթղթերը արխիվային հավաքածուի կազմում ընդգրկելու հարցը որոշող, փորձաքննական արժեքավորում իրականացնող հանձնաժողովների կազմում չի ապահովվում կոմպետենտ մասնագետների ներգրավումը, իսկ հանձնաժողովների գործունեությունը դուրս է հանրային վերահսկողությունից: Նշված հանձնաժողովներին է վերապահված կազմակերպությունների արխիվներում պահպանման ենթակա փաստաթղթերի ցանկի սահմանումը,

⁵ 2016 թ.-ի մարտի 21-ի թիվ 17-Լ, հրաման

հետագայում դրանք Ազգային արխիվ հանձնելու կամ ոչնչացնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելը:

Առաջարկվում է.

1/ օրենսդրորեն սահմանել յուրաքանչյուր տարվա փորձաքննության արդյունքներով կազմվող և համապատասխան մարմնի ղեկավարի կողմից հաստատվող՝ մշտական պահպանության հանձնվող, երկարաժամկետ պահպանության և ոչնչացման համար առանձնացված փաստաթղթերի ցանկերը հրապարակելու պահանջ՝ այդ ցանկերի կազմման նկատմամբ սահմանելով «Հայաստանի Ազգային Արխիվ» ՊՈԱԿ-ի մեթոդական-փորձագիտական հանձնաժողովի վերահսկողական պարտադիր գործառույթը: Միաժամանակ օրենսդրորեն սահմանել փորձաքննական հանձնաժողովների գործունեության նկատմամբ հանրային վերահսկողության հնարավորություն (օրինակ՝ նիստերի դիտարկումը), ինչպես նաև հանձնաժողովի կազմում համապատասխան մասնագետների (օրինակ՝ կրթական հաստատությունների ներկայացուցիչների) ընդգրկվելու պահանջ.

2/ վերանայել Կառավարության 2019 թվականի ապրիլի 4-ի թիվ 397-Ն որոշմամբ հաստատված պահպանության ժամկետների նշումով արխիվային փաստաթղթերի օրինակելի ցանկը՝ դրանում ներառելով առերևույթ արխիվային արժեք ներկայացնող որոշ տեսակի (օրինակ՝ կոռուպցիոն, մարդկության դեմ ուղղված, սահմանադրական կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ, պատմական և սոցիալական նշանակություն ունեցող) փաստաթղթեր:

6. Որևէ իրավական ակտով սահմանված չեն հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձանց հայտարարագրերի արխիվացման կարգն ու պայմանները:

Առաջարկվում է սահմանել հայտարարագրեր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձանց հայտարարագրերի պահպանման/արխիվացման կարգ՝ առավել բարձր պաշտոն զբաղեցնող անձանց համար նախատեսելով հայտարարագրերի պահպանման առավել երկար ժամկետներ՝ առանձին դեպքերում սահմանելով դրանց արխիվային պահպանությունը առանց ժամկետային սահմանափակումների:

Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները գնումների գործընթացի կազմակերպման շրջանակում

Գնումների գործընթացին առնչվող օրենսդրության ուսումնասիրությունը վկայում է առանձին իրավական ակտերում տեղեկատվության ազատության իրավունքի անհամաչափ սահմանափակումների առկայության, ինչպես նաև

թերի իրավակարգավորումների մասին, որոնք խոչընդոտում են գնումների բնագավառում հաշվետվողականության և թափանցիկության պահանջների, տեղեկատվության մատչելիության անհրաժեշտ մակարդակի ապահովումը: Արձանագրված հիմնական խնդիրներն ու դրանց համար առաջարկվող լուծումները հանգում են հետևյալին.

1. Հանրապետության նախագահի, վարչապետի, Ազգային ժողովի նախագահի արարողակարգային ծախսերը, կեցության, սննդի և տրանսպորտային սպասարկման համար անհրաժեշտ ապրանքները, աշխատանքները և ծառայությունները ներառվում են պետական գաղտնիք պարունակող գնումների պլանում՝ առանց որևէ վերապահման, ծախսերի և ծառայությունների անհատականացման հնարավորության բացակայության պայմաններում:

Առաջարկվում է «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և դրանից բխող այլ իրավակարգավորումները համապատասխանեցնել «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին՝ բացառելով գնումների գործընթացում Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության ապահովման նպատակներից չբխող ծախսերին, ապրանքներին, աշխատանքներին և ծառայություններին առնչվող որևէ տեղեկության գաղտնագրումը:

2. ՀՀ կառավարության 2017 թվականի մայիսի 4-ի թիվ 526-Ն որոշման 2-րդ հավելվածով սահմանված փակ պարբերական մրցույթներով ձեռք բերվող ապրանքները, աշխատանքները և ծառայությունները իրենց բովանդակությամբ շատ դեպքերում անմիջականորեն չեն փոխկապակցվում պետական գաղտնիք պարունակող հնարավոր տեղեկությունների շրջանակի հետ:

Առաջարկվում է վերանայել նշված Կառավարության որոշումը՝ այն համապատասխանեցնելով «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին, ինչպես նաև ՀՀ-ի ստանձնած միջազգային պարտավորություններին խոսքի ազատության, այդ թվում՝ տեղեկատվության ազատության իրավունքի ապահովման բնագավառում:

3. ՀՀ օրենսդրությունում բացակայում է գնումների գործընթացում իրական սեփականատերերի բացահայտման արդյունավետ գործիքակազմ:

Առաջարկվում է իրական սեփականատերերի բացահայտման նպատակով օրենսդրական և ենթօրենսդրական ակտերի ընդունմամբ ստեղծել միասնական ռեգիստր, սահմանել լիազոր մարմնի համար ռեգիստրում գրանցված տեղեկատվության հավաստիությունը ստուգելու նպատակով անհրաժեշտ լիազորություններ, ինչպես նաև սահմանել իրական սեփականատերերի վերաբերյալ տեղեկատվության հրապարակման պահանջ՝ բաց տվյալների ձևաչափով, և համարժեք պատասխանատվության միջոցներ իրական սեփականատերերի վերաբերյալ տեղեկատվության չհրապարակման, այդ տեղեկատվությունը թաքցնելու, ոչ ճշգրիտ տրամադրելու համար:

4. ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չեն գնումների բնագավառում հաշվետվողականության և թափանցիկության պահանջների կիրառման ապահովման համար անհրաժեշտ պատասխանատվության մեխանիզմները:

Ըստ այդմ, առաջարկվում է. 1/ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով պատասխանատվություն նախատեսել գնումների բնագավառում օրենքով սահմանված հաշվետվողականության և թափանցիկության պահանջների խախտման համար և 2/ քրեականացնել գնումների գործընթացում պաշտոնեական դիրքի չարաշահումը հանրային կազմակերպությունների պաշտոնատար անձանց համար:

Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները անձնական տվյալների պաշտպանության բնագավառում

Անձնական տվյալների պաշտպանության ոլորտին առնչվող օրենսդրությունը իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրվող մեկնաբանությունների համատեքստում, ինչպես նաև անձնական տվյալների պաշտպանության լիազոր մարմնի անկախության երաշխիքների ոչ բավարար լինելը որոշակի խնդիրներ են հարուցում նաև տեղեկատվության ազատության իրավունքի երաշխավորման տեսանկյունից: Արձանագրված հիմնական խնդիրներն ու դրանց համար առաջարկվող լուծումները հանգում են հետևյալին.

1. Իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ հայցվող տեղեկատվության տրամադրումն անհիմն մերժվում է այն պատճառաբանությամբ, որ տեղեկատվությունը բովանդակում է անձնական տվյալ, ինչը տեղի է ունենում *անձնական տվյալներ* և *անձնական կյանքի գաղտնիք* հասկացությունները նույնացնելու հետևանքով: Ըստ գործող իրավակարգավորումների՝ առանց անձի համաձայնության փոխանցման ենթակա անձնական տվյալների շրջանակը որոշվում է ոչ թե տվյալների բնույթի, տեսակի, դրանց պահպանման առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, այլ կախված որևէ այլ օրենքով նախատեսված լինելու (կամ չլինելու) հանգամանքից:

Ըստ այդմ, առաջարկվում է ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանել այն չափանիշները, որոնք իրավասու մարմիններին հնարավորություն կընձեռեն հավասարակշռելու տեղեկատվության ազատության և դրա սահմանափակումները սահմանող նորմերը, այդ թվում՝ տվյալների փոխանցման գործընթացում՝ այսպիսով կանխելով անձնական տվյալների մշակման (հրապարակման) օրենսդրական դաշտի և տարբեր իրավիճակներում առանձին օրենքների դրույթների միջև առաջացող հակասությունները: Նկատի ունենալով, որ «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքում առաջարկվող հանրային շահի թեստը վերաբերում է այն անձնական

տվյալներին, որոնք բովանդակում են անձնական կյանքի գաղտնիք, անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ սահմանել հանրային շահով պայմանավորված անձնական կյանքի գաղտնիք չհանդիսացող այլ ոչ հանրամատչելի անձնական տվյալներն առանց տվյալների սուբյեկտի համաձայնության հրապարակելու հնարավորությունը:

2. Ըստ գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի՝ առանց անձի համաձայնության կատարած ձայնագրությունները չեն գնահատվում որպես թույլատրելի ապացույց, ուստի չեն կարող դրվել գործով կայացվող դատական ակտի հիմքում:

Առաջարկվում է վերացնել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում առկա սահմանափակումները մասնավոր անձանց իրականացրած ձայնագրությունների, տեսագրությունների թույլատրելիության վերաբերյալ:

3. ՀՀ օրենսդրությամբ բավարար չափով ապահովված չեն անձնական տվյալների պաշտպանության լիազոր մարմնի գործունեության անկախության երաշխիքները:

Ըստ այդմ, առաջարկվում է Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալությունը հանել ՀՀ արդարադատության նախարարության կազմից՝ ստեղծելով ինքնավար մարմին՝ ՀՀ Սահմանադրության 122-րդ հոդվածին համապատասխան⁶ և

- պահպանելով քաղաքացիական հասարակության մասնակցության կարգավորումները Գործակալության ղեկավարի թեկնածույան առաջադրման հարցում՝ լիազոր մարմնի ղեկավարի նշանակումը վերապահել Ազգային ժողովին.
- երկարաձգել լիազոր մարմնի ղեկավարի պաշտոնավարման համար նախատեսված ժամկետը՝ բացառելով վերընտրման հնարավորությունը.
- օժտել լիազոր մարմնին արտաքին միջամտությունից զերծ մնալու անհրաժեշտ երաշխիքներով.
- լիազոր մարմնին օժտել նաև իրական ֆինանսական անկախությամբ.
- բարձրացնել լիազոր մարմնի գործունեության թափանցիկության մակարդակը:

---

⁶ Հաշվի առնելով, որ թե՛ տեղեկատվության ազատության և թե՛ անձնական տվյալների պաշտպանության ոլորտները մշտապես բխվող և միմյանց հավասարակշռող իրավակարգավորումներ են պարունակում, և Գործակալությունն իր լիազորություններն իրականացնելիս հաճախ անդրադառնում է տեղեկատվության ազատության սահմանափակմանը վերաբերող հարցերին, և նկատի ունենալով պետական ռեսուրսներն առավել արդյունավետ օգտագործելու հանգամանքը՝ գտնում ենք, որ կարող է քննարկվել տեղեկատվության ազատության և անձնական տվյալների պաշտպանության մեկ միասնական լիազոր մարմին ստեղծելու հնարավորությունը:

**Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները հանրային
ծառայության բնագավառում**

Հանրային ծառայության ոլորտը կարգավորող օրենսդրության վերլուծությունը վկայում է հանրային ծառայության մեջ ներգրավման, ինչպես նաև հանրային ծառայության իրականացման, դրա նկատմամբ պատշաճ հանրային վերահսկողության հետ կապված որոշակի խնդիրների առկայության մասին, որոնք ուղղակիորեն առնչվում են տեղեկատվության մատչելիության ապահովման հարցերին: Արձանագրված հիմնական խնդիրներն ու դրանց համար առաջարկվող լուծումները հանգում են հետևյալին.

1. Հայտարարատու պաշտոնատար անձի ընտանիքի անդամների գույքի և եկամուտների վերաբերյալ հայտարարագրերում ներառված հրապարակման ենթակա տվյալների շրջանակը բավարար ընդարձակ չէ, ինչը կարող է խոչընդոտներ ստեղծել լիարժեք հանրային վերահսկողության իրականացման համար:

Ըստ այդմ, առաջարկվում է. **1/** ուժը կորցրած ճանաչել «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «Անշարժ գույքի գտնվելու վայրը կարող է հրապարակվել՝ առանց դրա հասցեն և այն նույնականացնող տվյալները հրապարակելու» դրույթը և նույն հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև **2/** կատարել լրացում 12.03.2020 թ.-ի թիվ 306-Ն որոշման մեջ և ընդլայնել հայտարարագրում ներառված հրապարակման ենթակա տվյալների շրջանակը՝ մասնավորապես ցանկում ընդգրկելով հայտարարագրվող անշարժ գույքերի գտնվելու վայրի հասցեները և դրանք նույնականացնող տվյալները, հայտարարատու պաշտոնատար անձանց անչափահաս զավակների սեփականության վերաբերյալ տվյալները:

2. Գույքի, եկամուտների և շահերի հայտարարագրման պահանջների խախտման համար ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված վարչական և քրեական պատասխանատվության միջոցները բավարար չեն:

Այդ իսկ պատճառով առաջարկվում է. **1/** «Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի 4-րդ մասը համապատասխանեցնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի պահանջներին և կարգավորումներին, **2/** ՀՀ քրեական օրենսգրքի 314.2-րդ հոդվածով սահմանված արարքի կատարման համար պատասխանատվությունը նախատեսել՝ անկախ մեղքի ձևից, **3/** ՀՀ քրեական օրենսգրքի 314.2-րդ և 314.3-րդ հոդվածներում որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը նախատեսել որպես պարտադիր լրացուցիչ պատիժ՝ ենթակա կիրառման թե՛ տուգանքի, թե՛ ազատազրկման հետ փոխկապակցված, **4/** Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 169.28-րդ

հողվածի 5-րդ մասով սահմանված զանցանքը նախատեսել օրենսգրքի 169.28-րդ հողվածի 3-րդ մասում որպես զանցանքի օբյեկտիվ կողմ՝ զանցանքի կատարման եղանակ, միաժամանակ խստացնել 169.28-րդ հողվածի 3-րդ մասի սանկցիան:

3. Գործնականում առկա են հանրային ծառայողներին, հանրային պաշտոն զբաղեցնող անձանց վերաբերող տեղեկությունների, այդ թվում՝ վերջիններիս պարզևատրումների վերաբերյալ տեղեկությունների տրամադրման/հրապարակման հետ կապված խոչընդոտներ, որոնք պայմանավորված են անձնական կյանքի գաղտնիք կամ պարզապես անձնական տվյալ հանդիսանալու պատճառաբանությամբ մերժելու դեպքերով:

Առաջարկվում է ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանել հանրային պաշտոններ զբաղեցնող անձանց, համայնքային և պետական ծառայողների պարզևատրման վերաբերյալ տեղեկատվության հանրամատչելիության սկզբունքը՝ նշված տեղեկատվությունը հրապարակելու կամ հարցման դեպքում տրամադրելու պահանջ սահմանելու եղանակով:

4. «Հանրային ծառայության մասին», «Քաղաքացիական ծառայության մասին», «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքներով, ինչպես նաև հանրային ծառայության մյուս տեսակներին վերաբերող օրենքներով նախատեսված չեն թափուր պաշտոն զբաղեցնելու համար անցկացվող մրցույթներին ՁԼՄ-ների և դիտորդների մասնակցության երաշխիքները: Այս երաշխիքները նախատեսված չեն նաև դատախազների և ՀՀ քննչական կոմիտեի ծառայողների թեկնածությունների ցուցակի համալրման համար անցկացվող մրցույթների և վերջիններիս ծառայողական առաջխաղացման նպատակով իրականացվող ատեստավորումների մասով:

Առաջարկվում է. **1/ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով երաշխավորել ՁԼՄ-ների և հասարակական կազմակերպությունների հնարավորությունը՝ մասնակցելու պետական և համայնքային ծառայության թափուր պաշտոն զբաղեցնելու համար անցկացվող մրցույթներին առանց որևէ նախապայմանի (հրավերի), ծանոթանալու մրցույթին և մասնակիցներին վերաբերող բոլոր փաստաթղթերին, 2/ «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում սահմանել ՁԼՄ-ների և ՀԿ ներկայացուցիչների (դիտորդի կարգավիճակով)՝ դատախազների թեկնածությունների ցուցակի համալրման համար անցկացվող բաց և փակ մրցույթներին և առաջխաղացման նպատակով իրականացվող ատեստավորումներին ներկա գտնվելու իրավունքը՝ նախատեսելով փակ մրցույթի անցկացման մասին հրապարակային իրազեկման պարտականություն, 3/ նույն երաշխիքները սահմանել նաև «ՀՀ քննչական կոմիտեի մասին» և «ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքներում:**

Տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող խնդիրները արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի պայմաններում

Հաշվի առնելով աշխարհում և Հայաստանի Հանրապետությունում նոր կորոնավիրուսային հիվանդության (COVID-19) տարածման դեպքերը և այդ վարակն Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կողմից պանդեմիա որակելու հանգամանքը՝ 2020 թ.-ի մարտի 16-ին ՀՀ կառավարությունն ընդունեց «Հայաստանի Հանրապետությունում արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին» թիվ 298-Ն որոշումը, որով սահմանվեցին նաև զանգվածային լրատվության միջոցներով առանձին հրապարակումների, հաղորդումների արգելքները: Նշված որոշման լույսի ներքո «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների վերլուծությունը բացահայտել է տեղեկատվության ազատության իրավունքին առնչվող լուրջ խնդիրների առկայությունը: Արձանագրված հիմնական խնդիրն ու դրա համար առաջարկվող լուծումը հանգում են հետևյալին.

1. «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ այն հնարավորություն է ստեղծում իրականացնելու ոչ համարժեք միջամտություն տեղեկատվության ազատության իրավունքին: Ընդ որում, նման միջամտության հնարավորությունը նախատեսված չէ ինչպես եվրոպական մի շարք երկրների⁷, այնպես էլ հետխորդիրդային երկրների օրենսդրություններով⁸, իսկ միջազգային հանրությունը հստակ արձանագրել է, որ պաշտոնական հաղորդագրությունները չեն կարող լինել տեղեկատվության միակ աղբյուրը⁹:

Առաջարկվում է «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 12-րդ մասի դրույթը փոփոխել և սահմանել, որ տեղեկատվության ազատության իրավունքի սահմանափակումը ծայրահեղ միջոց է և կարող է կիրառվել բացառիկ դեպքերում, երբ որևէ այլ միջոցով հնարավոր չէ կանխել մարդկանց կյանքին և առողջությանը կամ շրջակա միջավայրին սպառնացող վտանգը:

⁷ Ֆինլանդիա, Էստոնիա, Կանադա

⁸ Ռուսաստանի Դաշնություն, Ուկրաինա, Ղազախստան

⁹ Մանրամասն տե՛ս ՄԱԿ-ի՝ խոսքի և մամուլի ազատության մշտադիտարկողների, Մարդու իրավունքների միջամերիկյան հանձնաժողովի և Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության մամուլի ազատության ներկայացուցչի համատեղ հայտարարությունները: